Kuyper zelfs het derde deel van zijn rede van 20 Oct. 1880.

Zoo is er wel velerlei variatie in datgene wat met den naam „kring" wordt benoemd! Er zijn bij: levensverbanden van allerlei soort als gezin, gemeente, kerk enz.; dan personen; voorts krachten, hebbelijkheden, vermogens ('t woord doet er nu niet toe) van personen als consciëntie, denken, geloof; eindelijk zelfs beginselen (want ook niet-gereformeerde beginselen hebben natuurlijk een eigen souvereiniteit). En onder deze rubrieken kunnen we nog niet eens alles „vangen". 't Woord kring is dus wel zeer rekbaar, 't lijkt bijna op een passe-partout.[56])

Uit deze weinig „einheitliche" aanwending van het woord „kring" blijkt wel, dat Kuyper geen streng-wetenschappelijke, door één principe beheerschte leer van de souvereine levenskringen heeft gegeven. Wat we bij hem vinden is veel meer resultaat van een rijke, ongelooflijk vruchtbare, geniale intuïtie.

Dat blijkt ten overvloede ook nog als we er op letten, dat Kuyper tweemaal een proeve van indeeling der kringen heeft gegeven. Beide geheel van elkander verschillend.

De eerste proeve is uit 1873.[57]) In dat jaar onderscheidt Kuyper twee reeksen van kringen. „In den engsten zin wordt zulk een kring voor de eerste reeks gevormd door een persoon.[58])" „Een tweeden kring vormt het huisgezin, een derden de familie, een vierden stad of vlek, een vijfde eindelijk de provincie." Hier is dus de voortschrijding van den kring, die één persoon omvat naar kringen die al meer personen en gemeenschappen van personen omvatten.

„De tweede reeks richt zich niet naar den persoon des menschen, maar naar zijn levensuiting, en eischt een eigen levenskring voor zijn godsdienst (de kerk), voor zijn geest (school en universiteit), voor zijn schoonheidsgevoel (kunst), voor de voortbrenging der grondstoffen (landbouw), voor haar bereiding (nijverheid) en voor haar verspreiding (handel)."[59])

De tweede proeve vinden we in „Het Calvinisme", verschenen in 1898.[60]) Het verdeelingsprincipe is daar de wijze, waarop de souvereiniteit in eigen kring zich doet gelden. N.l. „1o in de persoonlijke sfeer door de souvereiniteit van het genie en de persoonlijke meerderheid, 2o in de corporatieve sfeer der universiteiten, gilden, genootschappen, enz., 3o in den domestieken kring van het gezin en het huwelijksleven, 4o in de gemeentelijke autonomie."

Ook hier dus geen eenheid van gedachte, maar verdeelingen die elkaar kruisen.

De kringen zijn „levens"-kringen of „levens"-sferen.

Wij zullen nu trachten wat dieper in het eigenaardige der kringen door te dringen. Natuurlijk houden we ons daarbij strikt aan wat Kuyper zelf geschreven heeft. We willen alleen zijn kijk op deze zaak weergeven.

Zooals gezegd, ligt in het begrip „souvereiniteit in eigen kring" voor Kuyper veel meer dan de teekening van een werkelijkheid, die uitsluitend zou liggen op het gebied van het recht; veel meer dus dan de aanduiding van een staatsrechtelijk fenomeen.

Dat blijkt reeds aanstonds hieruit, dat Kuyper nadrukkelijk zegt, dat de afzonderlijke Staatskring de goede op elkaar werking der velerlei kringen heeft mogelijk te maken, voor zoover ze uittreden naar het zichtbare, en ook, dat de Staatssouvereiniteit de onderlinge rechtsverhouding der zichtbare levenskringen bepaalt.[61]) De Staat komt dus maar met een openbaring, een „zijde" der levenskringen in aanraking! Wel is deze onderscheiding tusschen het „zichtbare" en het „onzichtbare", dat in deze gedachtenlijn daar vanzelf achter ligt, niet overduidelijk, maar zij zegt toch wel, dat de aanraking met en de verhouding tot den Staat slechts één van de verschijnselen is en niet meer, die zich in het leven der afzonderlijke kringen openbaren. De term „souvereiniteit in eigen kring" moge ontstaan zijn in de oriënteering van de verschillende kringen aan den Staat, wat deze uitdrukking ten diepste aanwijst is veel meer dan een afgrenzing t.o. de Staatsmacht.

Dit blijkt bovendien hieruit, dat de kringen niet alleen „souverein" zijn in betrekking tot den Staat, maar evenzoo en niet minder in de verhouding tot elkaar. De wetenschap bezit „souvereiniteit in eigen kring" ook ten aanzien van de kerk en omgekeerd.

Bovendien ligt, naar Kuypers overtuiging, de idee van „souvereiniteit in eigen kring" ook ten grondslag aan geheel de presbyteriale kerkorde, zooals die in kerken welke Calvijns invloed ondergingen, wordt gevonden. Daarbij is van Staat of Staatsinvloed zeker wel geen enkel spoor te ontdekken!

En — wat het sterkste spreekt — de niet-statelijke kringen zijn primair tegenover dien van den Staat. En dat zoowel wat de tijdsorde als de waarde betreft. Kuyper betoogt immers, dat de „souvereiniteit in eigen kring" van deze kringen in de ordening der schepping ligt en dat ze er eerder was dan de Staatssouvereiniteit. In alle kringen buiten den Staat is „scheppingsleven". De Staatssouvereiniteit is pas gekomen nà den zondeval. Ze is immers het middel in Gods hand om het door de zonde gederailleerde leven der verschillende kringen zoover haar taak dat toelaat en het in haar vermogen ligt, in het rechte spoor te houden. Ze is de stok bij de plant, daar geplaatst om de groei van de geschonden plant zooveel mogelijk te bevorderen.[62])

Indien nu niet maar een juridische werkelijkheid in laatster en diepster instantie met dien term wordt aangeduid — wat bedoelt ze dan aan te wijzen?

We kunnen deze vraag ook anders stellen: Er zijn allerlei werkelijkheden, verschijnselen, gemeenschappen, in de schepping reeds gegeven, die „souvereiniteit in eigen kring" bezitten, wat maakt ten slotte dat ze die souvereiniteit van God ontvingen? Wat is de eigenlijke grond voor het feit, dat die werkelijkheden, verschijnselen, gemeenschappen een „kring" vormen en in die kringen een eigen „souvereiniteit" is gelegd?

Voor de beantwoording van deze vraag is het van belang erop te letten, dat Kuyper doorloopend spreekt van „levenskringen", of ook van „levenssferen".[62a]) Deze woorden komen zeer vaak voor, telkens wanneer hij over de souvereiniteit in eigen kring handelt. Er zijn, zoo zegt hij, levenskringen, die zich niet willekeurig, maar naar eisch van Gods ordinantie vormen. In elken kring vinden we een eigensoortig „leven", een bepaalde „levensuiting". In elken kring „openbaart" zich een bepaald „leven". In de kringen buiten den Staat vinden we „levensuitingen" der Maatschappij.[63]) Er zijn „organen", „organisatiën", waarin dit maatschappelijk leven zich „uit". Dit zijn alle eigen uitspraken van Kuyper, te vinden in de reeds boven gegeven citaten.

Hoe Kuyper dit alles bedoelt, is uit zijn werken niet moeilijk op te maken.

De meest bekende figuren, aan welke Kuyper „souvereiniteit in eigen kring" toekent, zijn bepaalde gemeenschappen als: kerk; gezin; wetenschap (universiteit); kunst; bedrijf enz. En nu wijst Kuyper er met nadruk op, hoe al deze kringen hun ontstaan danken aan een bepaald scheppingsgegeven, waardoor in de ontplooiing van Gods schepping, die kringen, onder Zijn voorzienige leiding „vanzelf" ontstaan. Er komen dan in de wereld bepaalde „organen", „organisatiën" (zoo noemt Kuyper de „kringen" ook wel) en die „zijn dan niet van menschelijke vinding, maar in het wezen der dingen geground en dus van God geschapen".[64])

Kuyper teekent zelf nauwkeurig hoe dat bij de verschillende kringen toeging. „Uit de tweeheid van man en vrouw komt het huwelijk op. Uit het eerst voorkomen van één man en ééne vrouw de monogamie. Uit het ingeschapen voorttelingsvermogen komen de kinderen". En aldus vormt zich uit deze scheppingsgegevens de kring van het gezin en dan daarna als vanzelf de kring der familie.[65])

Alle wetenschap is „niets anders dan de aanwending van het ons ingeschapen onderzoekings- en denkvermogen op den kosmos, en de kunst niets anders dan de natuurlijke productiviteit van ons verbeeldingsleven."[66])

Zoo is er een Kerk „wijl het God behaagd heeft, den mensch behoefte aan godsvrucht en aanbidding in te scheppen."[67])

Het vermogen in den mensch gelegd en de taak hem gegeven om grondstoffen uit de aarde voort te brengen leidde tot de vorming van den kring van den landbouw; de aanleg die grondstoffen te verwerken tot den kring van de nijverheid; de kunst van en de noodzaak om ze te verspreiden tot den kring van den handel.

Later spreekt Kuyper over deze, in de schepping des menschen gefundeerde, levensuitingen, als van „levensfunctiën".[67a]) Het intellectueel, 't ethisch, 't religieus en het aesthetisch leven beschikken elk over een eigen sfeer, zoo betoogt hij. „Deze sferen nu loopen evenwijdig en mogen daarom niet de eene uit de andere worden afgeleid. Het is éénzelfde beweging, éénzelfde drang, éénzelfde tinteling in den mystieken wortel van ons aanzijn, die in deze vierderlei vertakking openbaring naar buiten zoekt." Elk van deze „levensgebieden" heeft de voor dit gebied gestelde grenzen te eerbiedigen. En het menschelijk leven gedijt dan in hoogere harmonie als de ontwikkeling van al onze „levensfunctiën" een evenredige is.

Kuyper geeft van harte toe „dat de zonde, gestuit door de „gemeene gratie", in deze onderscheidene levensuitingen velerlei wijziging aanbracht, die eerst na het verloren paradijs opkwam en straks weer ondergaat als het rijk der heerlijkheid komt", maar „toch is het grondkarakter van deze levensuitingen gebleven wat het oorspronkelijk was. Het is altegader scheppingsleven naar scheppingsordinantie, en dies organisch zich ontwikkelend."[68])

Wanneer men nu de visie van Kuyper op de „levensuitingen" van het „scheppingsleven" in de verschillende „levenskringen" verstaat en men houdt tegelijk vast, dat Kuyper deze leer in den fellen kamp tegen het Staatsalvermogen ontwikkelt, dan kan men gemakkelijk verstaan, dat hij tot die opsomming van kringen kwam, welke we boven weergaven.

Van de verschillende levensverbanden als gezin, kerk enz. is dat nà het bovenstaande wel duidelijk. Maar dat Kuyper er toe kwam ook aan de conscientie, het geloof, het denken nadrukkelijk een souvereiniteit in eigen kring toe te kennen, valt nu óók te verstaan. Ze zijn ook „levensuitingen" van het leven der menschen. Ze zijn ook, of staan in ieder geval in verband met, „scheppingsgegevens". En ze moeten ook tegen de alles usurpeerende Staatssouvereiniteit worden afgebakend en verdedigd. Ook het poneeren van den souvereinen levenskring van den „persoon" is nu verklaarbaar. Met de conscientie als middenpunt heeft die persoon — een schepsel Gods! — een zekere mate van souvereiniteit en onschendbare vrijheden, die de Staatsmacht niet mag aantasten.[69]) Dat „de natuur" eveneens een kring is, naar Kuypers beschouwing, behoeft evenmin te verwonderen! Ook hier weer een „scheppingsgegeven" met een eigen „leven". Ook hier weer een grens voor de Staatsmacht! Kuyper wijst er nadrukkelijk op, dat bijvoorbeeld de armoe of de rijkdom van den bodem grenzen vormen voor de Staatsmacht! En wat de barmhartigheid betreft, die ook onder de kringen wordt genoemd, is hier niet eveneens een „levensuiting", n.l. de liefde tot den naaste, en was niet reeds Groen doodsbenauwd voor een Staat, die naast opperschoolmeester ook opperdiaken wilde zijn?

Zelfs voor den Staatskring is het verband met een „scheppingsgegeven" vast te houden. Kuyper wijst er immers op, dat ook buiten de zonde de behoefte zich zou geopenbaard hebben om de vele gezinnen in hoogere eenheid samen te vatten. Die hoogere eenheid zou innerlijk gebonden hebben gelegen in het koningschap van God, dat regelmatig, regelrecht en harmonisch in aller hart en aller leven zou hebben geheerscht. Uitwendig zou die eenheid zich belichaamd hebben in de patriarchale hiërarchie. Er zou zoo een

---

56) Hier volgt een overzicht van de kringen, zooals Kuyper die in verschillende jaren, in verschillende publicaties heeft gegeven. In de vijf kolommen vindt men achtereenvolgens de opsommingen van *6 Febr. 1873* (Ons Program, p. 214); *22 Jan. 1878* (Ons Program, p. 300); Hoofdstuk IV van Ons Program, 1879, (p. 199); Souvereiniteit in eigen kring, 20 Oct. 1880; Het Calvinisme (1898), p. 79 v.

persoon	huisgezin	persoon	persoon	persoon
huisgezin		huisgezin	huisgezin	huisgezin
familie				familie
stad - dorp	gemeente	stad - dorp		gemeente
provincie				
kerk	kerk	kerk	kerk	
wetenschap	wetenschap	wetenschap	wetenschap	wetenschap
kunst	kunst	kunst	kunst	kunst
landbouw		landbouw		landbouw *
nijverheid	nijverheid	nijverheid		nijverheid *
handel	handel	handel	handel	handel *
scheepvaart				scheepvaart *
		barmhartigheid		
			natuur	
			maatschappij	
			zedelijk leven	
			denken	
			conscientie	
			geloof	
			staat	
			paedagogisch leven	
			gereformeerd beginsel	

* ook samen genomen als bedrijf

Ook zoo is de opsomming nog niet volledig, men zie b.v.: *Antirev. Staatk.*, I, p. 262 v.v.

57) *Ons Program* enz., p. 214/5.

58) Kuyper spreekt met opzet van „persoon". „Niet de *mensch* als mensch, eerst de *persoon geworden* heeft een eigen levenskring, met de conscientie tot middelpunt en dies met zekere mate van souvereiniteit en onschendbare vrijheden". Zie: „*Ons Program*" enz., p. 214.

59) *Ons Program* enz., p. 215.

60) *Het Calvinisme*, p. 84.

61) *S. i. e. kr.*, p. 12.

62) *S. i. e. kr.*, p. 14; *Het Calvinisme*, p. 79 v.

62a) *Het Calvinisme*, p. 84.

63) Voor de beteekenis van het woord Maatschappij op deze plaats, zie: noot 24.

64) *Ons Program*, p. 300.

65) *Het Calvinisme*, p. 79.

66) *Het Calvinisme*, p. 80.

67) *Ons Program*, p. 300.

67a) *Het Calvinisme*, p. 135, 137.

Men lette er op, bij wat boven en in het volgende citaat door Kuyper wordt gezegd, dat hij steeds van levensUITINGEN spreekt. Hieruit vloeit voort, dat naar Kuyper's meening *onder* of *achter* die levensUITINGEN een *bron*, een *kern*, een *wortel* ligt, waaruit die levensuitingen te voorschijn komen, waaraan ze ontspringen. Dit is dan het HART, het CONCENTRATIEPUNT van den mensch en aangezien de mensch het middelpunt is van heel den kosmos, ook het concentratiepunt van gansch het kosmische leven. Kuyper spreekt van een PUNT, „waar ons leven nog ongedeeld bleef en nog in zijn eenheid ligt saamgevat, niet in de gespreide stengels, maar in den WORTEL, waarop alle stengels uitscboten". Het is het „punt", waar het gemoed „zich voor den Eeuwige ontsluit", „waar alle stralen van ons leven in één brandpunt samenvallen". Het is de „BRON, van waaruit de verschillende stroomen van ons menschelijk leven opkomen en zich verdeelen". Dat punt „kan niet anders liggen dan in de tegenstelling tusschen al het *eindige* in ons menschelijk leven en het oneindige dat er achter ligt" (Het Calvinisme; p. 14). „Maar gelijk heel de schepping culmineert in den mensch, kan ook de verheerlijking haar voleinding eerst vinden in den mensch, die naar Gods beeld geschapen is; niet omdat de mensch die zoekt, maar omdat God zelf de eenige wezenlijke religieuse expressie door het *semen religionis* (zaad der religie), alleen in het HART des menschen inschiep. God zelf *maakt* den mensch religieus door den sensus divinitatis (gewaarwording van het Eeuwige), die Hij spelen laat op de snaren van het *hart* (idem p. 39/40). Verder spreekt Kuyper (zie beneden) van den MYSTIEKEN WORTEL van ons aanzijn (p. 135) den STAM van ons leven (id.). Altemaal uitdrukkingen, die wijzen op het feit, dat er ten slotte in het menschenleven een *centrum* is, van waaruit het menschenleven zich ontplooit en wordt beheerscht.

68) *Het Calvinisme*, p. 80.

69) *Ons Program*, p. 214.